

İNGİLİS DİLİNİN KANADA VARIANTININ ONOMASTİKASINDA ALINMA SÖZLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Giriş. İngilis dilinin Kanada variantının formalaşması uzun və mürəkkəb bir yol keçmişdir. İlk avropalılar ölkə ərazilərində məskunlaşmazdan əvvəl, burada müxtəlif dillərdə danışan tayfalar yaşayırdılar. Daha sonralar məhz bu **hindu dili** Kanada variantının leksikasının mənbələrindən biri oldu. Kanada ingiliscəsində ən əhəmiyyətli yeri başqa dillərdən alınma sözlər tutur. Biz bu məqalədə ingilis dilinin Kanada variantına başqa dillərdən alınan sözləri nəzərdən keçirəcəyik.

“İngilis dilinin Kanada variantında hindu mənşəli xeyli yer adları vardır. “Kanadizmlər lüğəti”ndəki məlumata görə ölkənin adı olan Kanada da hindu mənşəli addır. Lakin bu ad birbaşa hindulardan deyil, fransız dili vasitəsilə alınmışdır. Lüğətin məlumatına görə Kanada **irokez** hindularının dilindəki “kənd”, “camata” sözündəndir” (1, s. 34-42).

Əsas hissə. Ölkənin bir çox başqa yer adları da hindu mənşəlidir. Avropalılar gəlməmişdən əvvəl mövcud olmuş hindu adlarının bir hissəsi azacıq fonetik dəyişməyə məruz qalsa da, bəziləri isə dəyişməz qalmışdır. Onların bir qismini nəzərdən keçirək:

Saskatchewan – vilayət adı olub eyni adlı çaydan törəmişdir, bu ərazidə yaşayan **Kree** adlı tayfa həmin çayı **kisiskatchewani sipi** – *iti axan çay* adlandırırdı.

Manitoba – Kree tayfasının dilindəki manitobau sözündəndir. Mənası *ruhların körfəzi* deməkdir. Bu, çayın gurultulu səsi ilə bağlı olmuşdur. Kree tayfasının inamına görə, çayın gurultusu, ruhların baraban çalması ilə bağlıdır.

Ontario – Huron adlı hindu tayfasına məxsusdur. Güman edildiyinə görə həmin tayfanın dilindəki gözəl göl mənalı **ontarion** və yaxud parıldayan və ya gözəl su mənalı **kandarion** sözündəndir.

Quebec – yerli tayfa bu adı Kebek şəklində bu şəhərin yerləşdiyi əraziyə aid etmişlər. Mənası Alqonguin hindularının dilində ensiz keçid və yaxud körfəzdır. Cape Diamond ətrafında oradan keçən çayın ensizləşməsi ilə əlaqədar yaranmışdır.

Yukon – əvvəlcə çay adını bildirmişdir. Loucheux hindularının dilindəki *Lo Yukun* – *böyük çay* sözündəndir.

Nunavit – əvvəlcə ərazinin adını ifadə etmişdir. İnuktitut hindularının dilində bizim torpaq mənasını bildirir.

M.Bamder öz məqaləsində yazır: “Bir sıra Kanada şəhərlərinin adları yerli tayfaların adından törəmişdir.

Chiliwack (British Columbia) – yerli xalqın (chihi-kway uhk) adındandır. Güman edildiyinə görə onun mənası yuxarıya doğru geri qayıdandır. Bu ad Fraser Piver çayının mənsəbinə köçmüş adamların geriye evlərinə döndüyünü göstərir.

Ottawa – bu ad alqonyuin hindularının dilindəki *adawe* – *ticarət etmək* sözündəndir. Bu ad çay üzərində ticarətə nəzarət edən xalqa verilmiş addır.

Toronto – güman edildiyinə görə, “görüş yeri” mənasında işlənmiş Huron hindularının sözündən əmələ gəlmişdir. Yerli xalq ticarət aparmaq və ov etmək üçün bu yerə yığılarmışlar” (2, s. 88-96)

Chibougamau – Kree tayfasının dilində çayın daraldığı yer mənasında işlənən sözdəndir.

Chicoutimi – montagnais mənşəli bu ad shkoutimeou sözündəndir. Onun mənası dərin suyun sonudur.

Gaspe – güman olunduğuna görə, Markmaq tayfasının dilindəndir. Son və ya üç mənasında işlənib onların ərazisinin şimal hüddunu bildirmişdir.

Listiguj – mikmaq dilindəki lustagooch sözündəndir. Onun təxmini mənası beş qollu çaydır.

Rimouski – bu, mikmaq və yaxud maliseet tayfasının dilindən olub moose torpağı deməkdir. Güman edildiyinə görə, bu ərazinin ov yeri olduğu ilə əlaqədardır.

Oromocto – Maliset hindu tayfasının dilindəki welamooktook “yaxşı çay” sözündən əmələ gəlmişdir.

Baddeck – güman edildiyinə görə, Mikmaq tayfasının dilindəki petekook arxadakı torpaq” sözündəndir.

Musyuodobit – Mikmaq tayfasının dilindəki mooskudobooywek sözündən olduğu güman edilir.

Shuöenacadie – Mikmaq mənşəli sequbunakaolik *kartof bitən yer* sözündəndir.

Tiktoyaktuk – İnuit tayfasının dilindəki tuktu *caribou maralı* və yaktuk oxşayır sözlərindəndir. Sözüün ümumi mənası *caribou*-ya oxşayan maraldır.

Pangnirtung – inuktitut tayfasının dilindəki *caribou maralının yeri* sözündən yaranmışdır.

Xizək mənasında işlənən *komatik* və *toboggan* sözləri də eskimos dilindən alınmışdır. Onların fərqi ondadır ki, komatik əl ilə dartılan xizəkdir, *toboggan* isə itlər tərəfindən dardılır: *The dog sled, or komatik, has replaced the bicycle for Northern cubs. They shipped me the mountain in a toboggan.*

“Hindu dilindən alınma sözlərin bəziləri kalka yolu ilə daxil olmuşdur. Məsələn, ABŞ vətəndaşını ifadə edən **Long Knife** şindu mənşəli alqonkinlərin dilindəki eyni mənalı *keechchi* sözündəndir. Onun mənası *böyük, uzun bıçaq*dir. Bu alınmaların bəziləri ingilis dilində semantik inkişafa məruz qalaraq, törəmə mənalarda işlənməkdədir. Məsələn üçün, eskimos dilindən ingilis dilinin Kanada və Amerika variantlarına daxil olmuş **kayak** yalnız yüngül qayıq mənasında işlənməyib. Kayak yarışı mənasında da işlənir: *kayak marathon*” (4, s. 36).

Toboggan isminə konvensiya yolu ilə ingilis dilində **to toboggan** – *xizəkdə sürüşmək* feili əmələ gəlir və onun iştirakı ilə mürəkkəb söz yaranır: *toboggan – slide – tobogganla sürüşmək üçün dağ.*

Toboggan feil funksiyasında frazeoloji ifadə kimi də rastlanır (*qiymətin kəskin olaraq düşməsi*): *prices tobogganed – qiymətlər kəskin düşmüşdür.*

Aborijen dillərindən ingilis dilinə daxil olmuş bir çox başqa sözlərin də fonetik və semantik assimilyasiyaya məruz qalması halları geniş müşahidə olunur.

Beləliklə, ingilis dilinin Kanada variantındakı hindu mənşəli sözlər ölkənin yerli əhalisi olan hinduların adət və ənənələrini, məişətini, təbiətini, bitki və heyvanat aləmini əks etdirir. Müasir kanadalılar bir çox irq və millətləri özündə birləşdirən bir xalqdır. Onların arasında avropalılar, yerli hindular və eskimoslar vardır. Avropa mənşəli kanadalılar dilinə görə iki əsas qrupa bölünür: ingilisdilli və fransızdilli kanadalılar. “Kanadada ingilis dilinin tarixi XVIII əsrdən başlayır. İngilis dilinin Kanada variantı daha çox Amerika variantına yaxındır ki, bu da kanadalıların ABŞ mətbuat, radio və televiziyasından daim istifadə etməkləri və əhalinin sıx qarşılıqlı əlaqələri ilə bağlı olmuşdur. Lakin bununla belə ingilis dilinin Kanada variantının bir qrup özünəməxsus xüsusiyyətləri də vardır. Bu xüsusiyyətlər Kanada variantında ölkənin özünəməxsus heyvanat və bitki aləmi ilə bağlı xeyli sözlərin olması, Kanadaya gəlmiş immiqrantların ana dillərinə məxsus sözlərin Kanada ingiliscəsinə daxil olması, yerli hindu və eskimos dillərindən alınmış sözlər ilə bağlıdır” (5, s. 55-62). İngilis dilinin Kanada variantına məxsus fərqli xüsusiyyətləri U.Alvis, G.Allekn, G.Stori, D.Homilton, K.Din və başqa tədqiqatçıların əsərlərində əks olunur. Onların tədqiqatlarında əsil kanadizmlər, yəni yalnız Kanada variantında işlənən sözlər Kanada mənşəli olub, həmçinin ingilis dilinin başqa variantlarına da daxil olmuş sözlər və s. qrup sözlər fərqləndirilir. Həmin tədqiqatlarda həmçinin ingilis dilinin Kanada variantına başqa dillərdən alınmış sözlər də müxtəlif həcmdə təsvir olunmuşdur.

Alınma sözlərin Kanada variantına daxil olmasının iki əsas mənbəyindən biri yerli hindu və eskimosların dilləri, digəri isə neçə yüz illər ərzində Avropadan gəlmə immiqrantların ana dilləri idi. Bundan başqa, alınma sözlər həm Kanada ingiliscəsinin lüğət tərkibinə daxil olmuş, həm də ölkənin onomastikasında öz əksini tapmışdır. Alınma sözlərin böyük bir qrupu fransız mənşəlidir. Bu onunla əlaqədardır ki, Kanada əhalisinin bir hissəsini Kvebek vilayətində məskunlaşmış fransızdilli əhali təşkil edir. Kanada variantında daxil olmuş fransız dillərin çoxu e (ee) şəkilçiləri ilə bitir: *brule – yanmış meşə; saqamite – at və ya balıqlı bulyon və ya sup* və s. Bəzən fransız sözləri Kanada ingiliscəsində fonetik assimilyasiyaya məruz qalmışdır. Assimilyasiyaya uğramış sözlərin arasında **euse** şəkilçisi ilə bitən sözlər də vardır. Məsələn, *fameuse* – payızın sonunda yetişən alma iki cür tələffüz olunur [fəmu:z], [fəmə:z]. İngilis dilinin Kanada variantında **ey** şəkilçisi ilə bitən sözlər də assimilyasiyaya məruz qalmışdır. **Eu** hərf birləşməsi Kanada variantında [u:] kimi tələffüz olunur. Məsələn: Kvebek konservativ partiyası ilə bağlı olan **bleu** sözü [blu:] tələffüz olunur. Bəzən fransız alınma sözlərinin fonetik assimilyasiyası özünü vurğuda da göstərir. Məsələn üçün, vurğusu son hecədə olan **barbate** sözü Kanada ingiliscəsində belə assimilyasiyaya məruz qalır: vurğu ingilis dilində olduğu kimi birinci hecaya düşür.

Guignolee sözü fransız dilində bu mənalarla işlənir: *petruşka, kukla teatri* və s.

İngilis dilində vurğu dəyişməsi ilə **guignolee** gənclərin şən görünüşlü paltar geyinib mahnı oxuya-oxuya gəzmək adətini bildirir. Bundan başqa, Dil Nümunələri Proyeği (The Language Samples Project) Kanada İngiliscəsində, bir qayda olaraq (ae) səsi ilə tələffüz olunan alınma sözlərin siyahısını təşkil etmişdir. Belə sözlərə, Natasha, Tania, pecan, Fiat, Mazda, Lada, bravo, saga, və s. sözləri misal göstərmək olar. Lakin, Bach, Luatemala Kamikaze, karate, garbanzo kimi sözlər [a] səsi ilə tələffüz olunur. Bu sözlərdə [a] əvəzinə ae səsini işlətmək daha əlverişlidir. Onlar yeni alınma sözlərlə qarşılaşdıqda onları [ae] səsi ilə tələffüz etməyə davam edirlər. İng

kurslarımız var. Bir başlanğıc və ya müəyyən bir sahədə dil bacarıqlarını mükəmməlləşdirmək istəyən bir tələbə olmağınızdan asılı olmayaraq, müəllimlərimiz bu öyrənmə macərası ilə sizi dəstəkləyəcəklər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. **Baugh A.A. History of the English language**, London, 1959, p. 34-42.
2. Bamder M. The Englishing of French Words. Oxford, 1921, p. 88-96.
3. Brook G. History of the English language. New-Jerse, 1957, p. 123-128.
4. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М., 1955. стр: 36.
5. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М., 1956, с. 55-62.

Açar sözlər: onomastika, leksik-semantik, İngilis dili, inkişaf, varyant

Key words: onomastics, lexical-semantic, English, development, variant

Ключевые слова: онамастика, лексико-семантический, английский язык, развитие, вариант

İngilis dilinin Kanada variantının onomastikasında alınma sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri

Summary

The article is about the loan words used in onomastics of Canada. These words are noted and given brief information about each of them in the article. Canadian English has appeared on a number of factors. Canadian English was first determined by a number of immigrants settled from the northern part of the United States. Because of the geographical proximity of the two countries and the influence on each others histories, economic systems, international policies and television media Canadian English continues to be formulated by American English.

Лексико-семантические особенности слов, полученных в ономастике английского варианта Канады

Резюме

В статье речь идет о заимствованных словах, используемых в ономастике Канады. Эти слова отмечены и даны краткие сведения о каждом из них в статье. Канадский английский появился по ряду причин. Канадский английский был впервые определен рядом иммигрантов, поселившихся из северной части Соединенных Штатов. Из-за географической близости двух стран и влияния друг на друга истории, экономических систем, международной политики и телевизионных СМИ канадский английский продолжает формироваться американским английским языком.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Gülarə Teymurova